

El Regne de Mallorca (segles XIV i XV): com una Administració pot quedar segrestada per la seva pròpia política fiscal i financera

Un grup d'historiadors encapçalat pel professor Pau Cateura, catedràtic d'Història Medieval de la UIB, ha "disseccionat" el sistema fiscal i de crèdit de l'antic Regne de Mallorca per trobar-hi les causes últimes de les revoltes del segle XV i les Germanies a principis del segle XVI

Introducció

Entre 1300 i 1405 els habitants del Regne de Mallorca veien com els augmentaven progressivament la càrrega fiscal i que aquesta no s'alleugeriria tampoc anys després, en plena crisi econòmica i demogràfica. Un grup d'historiadors encapçalats pel doctor Pau Cateura, catedràtic d'Història Medieval de la UIB, ha pogut datar la creació i consolidació de fins a 30 impostos indirectes en aquest període de temps. L'estudi de la fiscalitat al Regne de Mallorca ha estat una línia de recerca cabdal del grup durant els darrers deu anys. Des de l'any 2003, l'equip d'historiadors ha centrat la seva tasca en l'estudi dels impostos indirectes durant els segles XIV, XV i XVI i ha pogut documentar tot el ventall d'imposts indirectes, els que gravaven el consum i els que gravaven les transaccions comercials, els mètodes de recaptació, la legislació que els desenvolupà i les repercussions socials, polítiques i financeres que tingueren, entre d'altres àmbits. Un aspecte cabdal de l'estudi ha estat esbrinar l'evolució que sofriren aquests impostos indirectes des del segle XIV al XVI.

Sota el títol "Societat i organització fiscal: els impostos indirectes en el Regne de Mallorca (segles XIV-XVI)" els investigadors han enllestit un acurat estudi sobre els impostos indirectes dins el conjunt de l'economia de la Universitat de Mallorca.

En síntesi, tal com afirma el doctor Cateura, "la filosofia de tot el sistema fiscal que s'impulsà es basà en la protecció de la propietat familiar (no hi ha impost sobre transmissions hereditàries) i de la renda familiar o empresarial (només es va imposar un impost sobre la renda el 1321, primera i darrera vegada), i també en la protecció de les activitats mercantils pròpies i alienes (venecians i genovesos)".

Es pot afirmar, doncs, que en el cas dels impostos directes, el sistema s'aplicà sense cap criteri de justícia distributiva.

En un nou segon projecte de recerca, sota el títol "El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca. Segles XIV i XV", l'àmbit d'investigació ha estat ampliat a partir d'un fet fonamental ocorregut l'any 1405 que va capgirar tota l'evolució de la imposició indirecta al Regne de Mallorca. Si fins aquell any els doblers recaptats mitjançant els impostos indirectes s'empraven per finançar campanyes militars, guerres ofensives i defensives, a instàncies de la monarquia, a partir de 1405 tots els recursos obtinguts per impostos indirectes hagueren de revertir als creditors censalistes o del deute públic. Però, com s'havia arribat a aquesta situació?

El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca. Segles XIV i XV

Des de mitjans del segle XIII a mitjans del segle XIV, els problemes de tresoreria havien estat solucionats per les universitats basant-se en la petició de préstecs als particulars. Aquests préstecs tenien uns interessos molt elevats, situats entorn del 20 per cent anual. D'altra banda, indica el professor Cateura, "a més de suposar una elevada càrrega, els préstecs havien de ser amortitzats a curt termini, en sis mesos".

A mitjans del segle XIV, però, la molt deficitària situació econòmica del Regne per diversos factors conjunturals, obligà la Universitat a cercar altres fórmules de crèdit menys oneroses. D'aquesta manera, a imitació d'altres indrets com València o Barcelona, s'adoptà l'emissió de deute públic.

Els creditors catalans i oligarques rendistes mallorquins

Així doncs, atesa la manca de liquidesa, el Consell General de Mallorca optà per emetre títols de deute públic, els coneguts com a censals. Aquests censals, com hem dit, foren en principi vitalicis (violari) i després perpetus (censal mort), de manera que podien cobrar els interessos els descendents del titular.

Les necessitats d'obtenir recursos per part de la Universitat la impulsaren a cercar creditors fora dels límits del Regne de Mallorca. Es col·locà deute públic majoritàriament a Barcelona, però també entre rendistes mallorquins. Els mercaders mallorquins, però, en volgueren restar al marge. No volien invertir en censals, ja que només remuneraven amb un 10 per cent d'interès, quan amb qualsevol operació mercantil podien duplicar el

capital invertit. No els interessava el censal com a producte financer. No obstant l'anterior, varen ser obligats per l'Administració a invertir-hi.

La Universitat, però, cometé una gran errada en no preveure l'amortització del deute, de manera que a mesura que el deute creixia col·lapsava el sistema. De fet, quan l'any 1405 els creditors, la majoria dels quals eren catalans, amenaçaren d'embargar els béns dels particulars com a responsables col·lectius del deute de la Universitat, aquest sumava més de 6.000.000 de sous.

A partir de l'any 1431 la Universitat inicià una política d'amortització del deute públic, però no del global, sinó del deute exterior, és a dir, el subscrit pels creditors catalans.

Amb la decisió d'alienació de tots els impostos indirectes que ingressava la Universitat de Mallorca, també s'aprovà un sistema de gestió que afavoria els creditors. Si fins aleshores la recaptació d'aquests impostos era tasca d'un clavari (administrador) de la Universitat, ara es nomenava també un clavari dels creditors. El primer seguiria la tasca de subhastar l'arrendament anual dels impostos, però els adjudicataris dels impostos havien de satisfer-los al clavari dels creditors. En realitat, tal com sintetitza el doctor Cateura, "la Universitat, és a dir, el municipi, es converteix en una oficina bancària. La prova de la corrupció del nou sistema és la manca absoluta de llibres comptables de les quantitats ingressades". A tot això, encara s'hi pot afegir que molts creditors eren, a més, membres de les societats arrendatàries d'imposts, és a dir, d'una banda obtenien beneficis a càrrec dels impostos arrendats i de l'altra cobraven pensions nodrides amb els impostos esmentats. D'altres creditors eren francs de pagar la major part dels impostos indirectes i, finalment, els del Principat no en pagaven cap.

La política, però, fracassà estrepitosament, ja que com diu el professor Cateura, "anà augmentant el deute interior, aquell que estava en mans de rendistes mallorquins. A finals del segle XV no s'havia amortitzat més que una petitíssima part del deute, que, majoritàriament, estava ara en mans de mallorquins. La política de la Universitat només aconseguí, doncs, que el deute interior reabsorbís el deute exterior".

Aquest procés de reabsorció del deute finalitzà sota la corona dels Reis Catòlics, però en realitat consistí a canviar de mans el deute, ara en mans d'una oligarquia mallorquina que ja controlava l'administració dels impostos. Encara més: aquest fou un dels elements essencials que explicarien les revoltes del segle XV i les Germanies a principis del segle XVI. Aquesta oligarquia mallorquina es mostrà egoista i incapaç de cedir un mil·límetre dels seus interessos pel bé del Regne. N'és la prova la seva inactivitat a fomentar una política d'amortització del deute, per alleugerir la càrrega que suportava el Regne i, evidentment, els ciutadans que havien de fer front a una munió d'imposts indirectes.

"L'Administració atrapada"

A partir d'una tal situació, davant el fracàs de no haver pogut amortitzar el deute públic, "l'Administració del Regne de Mallorca quedà atrapada per una errada política fiscal: durant segles la recaptació per la via dels impostos indirectes va quedar vinculada al pagament del deute. La Universitat es veié obligada a mantenir i fins i tot augmentar els impostos indirectes per poder pagar el deute, i així augmentà cada cop més la pressió fiscal sobre la població". De fet, continua el doctor Cateura, el deute públic mallorquí no s'extingí fins a l'any 1835, és a dir, gairebé cinc-cents anys després de l'emissió dels primers censals.

Cal dir, en qualsevol cas, que la irresolució del problema financer no solament cal atribuir-la a una política errada, sinó també a una conjuntura econòmica i demogràfica desfavorable.

L'expansió del sistema fiscal indirecte, altament injust per a les classes més humils del Regne, havia estat provocada per les guerres del segle XIV, i la crisi econòmica del segle XV deixa una població deprimida demogràficament. Així, si l'any 1329 la població de l'illa de Mallorca era de 61.945 habitants, l'any 1444 a penes assolí els 34.390 habitants. La Universitat intentà contrarestar aquesta disminució demogràfica amb el foment de la immigració a través d'avantatges - fiscals, alguns-, i el rei Alfons el Magnànim arribà a oferir de concedir a tots els qui es traslladassin a l'illa remissió de tots els delictes amb la sola excepció dels d'índole econòmica. Així i tot, les mesures no aconseguiren els resultats desitjats.

La primera conseqüència del declivi demogràfic era que comprometia, precisament, l'obligació de pagament als creditors. Davant aquest risc, s'arribaren a posar d'acord autoritats municipals i creditors a atorgar 200 sous (ampliats després a 600) a tots els immigrants que es traslladassin amb la família a l'illa o que hi contraguessin matrimoni. Les polítiques d'atracció d'immigrants es mantingueren durant tot el segle XV, amb més intensitat després de les epidèmies, però la mitjana anual de nous nadius, afirma el doctor Cateura, "no superarà mai les deu o dotze persones".

Hi ha un tercer factor que coadjuva a explicar el fracàs en l'amortització del

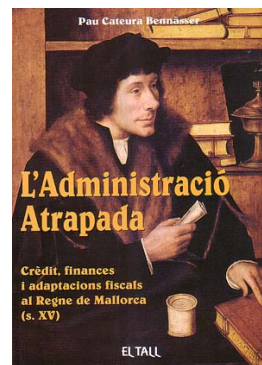
deute públic. Hi havia creditors que no volien renunciar a la inversió realitzada. Tal com afirma el professor Cateura, "els tutors d'infants orfes, per exemple, cercaven inversions en deute públic per assegurar a aquests al·lots una renda. Hi havia persones a les quals interessava per assegurar una renda a la mare, per exemple. Si s'amortitzava tot el deute, calia buscar alternatives per vehicular aquestes necessitats d'inversió, com és ara l'adquisició de rendes agràries, tot i que era un mercat limitat. De fet, el mercat anual de rendes a l'illa de Mallorca no superava les 10.000 lliures. Curiosament tots els plans d'amortització de deute públic que es feren a partir de Ferran el Catòlic eren a raó de 10.000 lliures anuals. És a dir, la política d'amortització en realitat no anava més enllà d'allò que el mercat podia absorbir".

El nucli de la recerca efectuada sobre l'organització fiscal i financera del Regne de Mallorca constitueix el contingut d'un volum recentment publicat pel doctor Pau Cateura sota el títol *L'Administració atrapada. Crèdit, finances i adaptacions fiscals al Regne de Mallorca (s. XV)* (El Tall, 2008). Una visió més àmplia de tota la investigació duta a terme serà publicada aviat per Edicions UIB i tindrà la col·laboració de tots els membres de l'equip de recerca. El volum aplegarà les actes del seminari que sobre el projecte tingué lloc els dies 7 i 8 de febrer de 2008.

L'Administració Atrapada
Crèdit, finances i adaptacions fiscals
al Regne de Mallorca (s.XV)

PAU CATEURA BENNÀSSER

Col·lecció El Tall del temps maior, núm. 15
El Tall Editorial. Palma, 2008-05-20
131 pàg.
ISBN: 84-96019-43-8

Projectes finançats

Títol: Societat i organització fiscal: els impostos indirectes en el Regne de Mallorca (segles XIV-XVI)

Acrònim: SOFIS

Referència: BHA2003-04785

Entitat finançadora: Ministeri de Ciència i Tecnologia

Inici: 2003 Final: 2006

Títol: El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca. Segles XIV i XV

Acrònim: CREFIBAL

Referència: HUM2006-01329

Entitat finançadora: Ministeri de Ciència i Tecnologia

Inici: 2006 Final: 2009

Investigador responsable

Doctor Pau Cateura Bennàsser.
Catedràtic d'Història Medieval.
Departament de Ciències Històriques
i Teoria de les Arts
Edifici Ramon Llull
Campus UIB
Telèfon: 971 17 32 69
E-mail: pau.cateura@uib.es

Altres membres de l'equip

M. Carmen Fernández González, professora de Dret Financer i Tributari (UIB)
Jordi Morelló Baget, professor ajudant (UIB)

Investigadors d'altres entitats

Jorge Maíz Chacón, professor de la UNED
Ricardo Navarro Gómez, professor d'educació secundària; col·laborador de la Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació.
Luis Tudela Villalonga, professor de la UNED
Ricard Urgell Hernández, director de l'Arxiu del Regne de Mallorca
Antoni Mayol, director de l'Arxiu d'Alcúdia.

Llibres

Cateura Bennàsser, Pau. *Mallorca en el segle XIV*. El Tall Editorial, 2005. Palma, 2005.
Cateura Bennàsser, Pau. *Els impostos indirectes en el regne de Mallorca*, Palma, El Tall. Palma, 2006
Cateura Bennàsser, Pau. *L'Administració Atrapada. Crèdit, finances i adaptacions fiscals al Regne de Mallorca (s.XV)*. El Tall Editorial. Palma, 2008.

Publicacions i comunicacions a congressos

Cateura Bennàsser. "La Guerra de Cerdeña y las finanzas municipales. La deuda pública de Mallorca (1355)". Congrés d'Història de la Corona d' Aragó. València, 2004.

Cateura Bennàsser. Los impuestos indirectos en el reino de Mallorca, a Colloque International Les Mots de l'Impôt au Moyen Âge, Lyon, 2004.

Cateura Bennàsser El impuesto indirecto en el reino de Mallorca (s. XIV-XV), a Congreso Internacional Fiscalidad y Sociedad en el Mediterráneo Bajomedieval, Málaga, 2006.

Cateura Bennàsser. El crèdit al món urbà (Ciutat de Mallorca, s. XIV-XV), Seminari sobre El crèdit a l'Edat Mitjana, Barcelona, 2007.

Cateura Bennàsser. Crèdit i deute públic al Regne de Mallorca (1355-1374), Seminari El crèdit i el sistema financer a Catalunya i al Regne de Mallorca, segles XIV-XV, Palma de Mallorca, 2008.

Reportatge finançat per:

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria d'Economia,
Hisenda i Innovació
Direcció General de Recerca,
Desenvolupament Tecnològic i Innovació